

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

OKTOBER 6 • 2004

Ryska droppar från Ivan den förskräcklige
till Peter den store

Harry Martinson på medalj

Böcker med myntvykort och valutatabeller

Pris 20 kr

AUKTION 70 • Fredag 19 november 2004 • NUMISMATISK LITTERATUR

AUKTION 71 • Söndag 21 november 2004

ANUND JACOB, **Unik** • OLOF SKÖTKONUNG 4 ex • KARL X GUSTAV, 3 riksdaler 1660, Kon'sbeqr. **R** • KARL XI, Dukat 1676 **RRR** • Gripenhielmsdukat 1695 **RRR** • KARL XII Dukat 1701 **R** • KARL XII Dukat 1701 **RR** • FREDRIK I Dukat 1720 **R** • 1750 Ostind. guld • Riksdaler 1742 **RRR** • GUSTAV IV ADOLF Dukat 1804 Dalarnas vapen • KARL XIV JOHAN 4 dukat 1839 • OSKAR I 4 dukat 1846 • 2 dukat 1857.

Stor samling plåtmynt, bl.a. Daler SM 1650, 1660, 2 daler SM 1714 förhöjd till 3 **RRR**, ½ daler SM 1710 förhöjd till ⅓ **RRR**, ½ daler 1710 Garpenberg **RRR**, 2 och 1 daler SM kanonmetall, ½ daler 1745 Huså, Daler SM 1752 Semlan.

UTLÄNDSKA GULD- OCH SILVERMYNT • MEDALJER • ORDNAR

*Katalog erhålles enklast genom insättning av kronor 150:- på postgiro 1211-2.
Glöm inte att skriva ditt namn och din adress tydligt på inbetalningstalongen.*

AHLSTRÖMS MYNTAUKTIONER AB

Rådmanngatan 21, Box 26033, SE-100 41 Stockholm

Tel: 08-10 10 10, 0709-10 11 11 • Fax: 08-678 77 77

E-post: coidealer@ahlstrom-coin.com • Hemsida: www.ahlstrom-coin.com

Innehåll SNT 6 • 2004

Sid

Artiklar och notiser

Ryska droppar från Ivan den förskräcklige till Peter den store (1535-1717)	128
Harry Martinson – Sockenbarn, världsnomad, pessimistisk visionär	132
Något om sjömanstraditionen med s.k. mastmynt	133
En beräkning på sedlars livslängd	133
Svensken Jakob Norfelt och dennes numismatiska skrift från 1662	134
Axel Julius Lagerberg – medaljsamlare i Förenata Staterna	135
Buntade och ovikta sedlar	136
Vad menas med pollett?	136
Jan Walldén Mynthandel	138
Femkronorsmyntet som nästan inte användes	139
Böcker med myntvykort och valutatabeller	140
Ett pollettfynd från Göteborg	142
Polletter från Jäders Bruk	143
Den som gapar efter mycket mister ofta hela (liv)stycket!	145
Ett slags interaktiva polletter	146
Register över Svensk Numismatisk Tidskrift 1993-2002	147

Stående rubriker

Personalia. Harald Nilsson	138
Utställning. Ron Dutton – Från landskap till månskap	139
Föreningar	139
Auktioner. Kristianstadsortens Numismatiska Förening	143
Nytt om böcker – recensioner	144

Omslag

Innehållet i en av de böcker med myntvykort och valutatabeller som Ian Wiséhn presenterar i artikeln på sid. 140-142. Här liksom i många andra liknande böcker kan man se landets flagga (i detta fall den svenska) samt guld-, silver- och kopparmynt från Oscar II:s tid och valutatabell. Foto: Jan Eve Olsson.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérsgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannyb

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

OKTOBER

15 Föredrag

Plats Föreningarnas Hus, Norretullsvägen 9, Kristianstad
19.00 Paul Levin, Göteborg, berättar om falska sedlar och visar objekt ur sin rikhaltiga samling. Samarrangemang med Kristianstadsortens Numismatiska Förening.

NOVEMBER

8 Föredrag

Plats Ullevi Tennis vid Heden, Göteborg (**OBS! Ändrad plats och tid**)
19.00 Dan Carlberg berättar om och visar brukspolletter från 1600-talet ur sin egen samling. Samarrangemang med Göteborgs Numismatiska Förening.

20 Myntmessa med auktion (se även omslagsbilden på sista sidan i denna tidning)

Plats Kungl. Myntkabinettet
9.00 - 15.30 Myntmessa med tioalet mynthandlare.
12.00 - 15.00 Visning av auktionsobjekten (ur Sven Svenssons samling samt ett numismatiskt bibliotek)
16.00 Auktionen börjar
20.00 ca Middag på Myntkrogen. Meny: Bresolalindad färskost på en bädd av jungfrusallad. Skaldjursfärserad bergtunga med vitvinsås och parmesanrisotto. Kaffe och chokladryffel. Två glas vin alternativt öl ingår.
Pris: 195 kr. Anmälan till middagen görs genom insättning av beloppet på föreningens postgiro 15 00 07-3 senast den 15 november.

DECEMBER

11 Litteraturdag & bokbytartillfälle samt julglögg

Samarrangemang mellan Svenska Numismatiska Föreningen, Kungl. Myntkabinettet samt Samfundet Kungl. Myntkabinettets Vänner.

Tid: 10.00 - 16.00.

Plats: Kungl. Myntkabinettet

Bokförsäljning – nyheter ur KMK:s och SNF:s produktion

Tid: 10.00 - 16.00.

Plats: Museibutiken

Föredrag av Björn-Otto Hesse med efterföljande diskussion

Titel: Att samla numismatisk litteratur

Tid: 10.30 - 11.45.

Plats: Hörsalen

Möjlighet till lunch

Tid: 11.45 - 13.00.

Plats: Myntkrogen

Mer information beträffande lunchmöjligheter meddelas i SNT samt på SNF:s hemsida under hösten.

Föreningens traditionella julglögg och frågesport

Tid: 13.00 - 16.00.

Plats: Myntkrogen

Kungl. Myntkabinettet

Tumba Bruksmuseum, ett dottermuseum till Kungl. Myntkabinettet, genomgår just nu en total förändring. Tre hus får helt nya utställningar som bl.a. ska behandla sedlarnas och papperets historia, livet i bruket, bruksarbetarnas levnadsförhållanden, brukskolan m.m. Det finns dessutom planer på att skapa en "skulpturpark" med konstverk från samtida konstnärer. Förhoppningsvis kommer varje sommar innebära nya utställningar av modern konst. Målet är naturligtvis att göra området och museet kända bland allmänheten. Självfallet kommer det också att finnas många utställningar som är särskilt intressanta för numismatiker.

Ryska droppar från Ivan den förskräcklige till Peter den store (1535 – 1717)

Av Per Larson

Ryska *droppkopek* är små mynt hammarpräglade på silvertråd som har klippts upp i bitar och plattats ut innan präglingen. Det svenska namnet kommer av den droppform mynten får genom präglingstekniken, men en riktigare benämning vore *trådkopek* (i analogi med engelsk och tysk benämning: *wire money* respektive *Drahtkopeke*).

Denna typ av mynt började präglas i slutet av 1300-talet för lokal cirkulation inom respektive furstendöme, då med nominalen *denga* (vilket snart gav upphov till det ryska ordet "dengi" för pengar). Vikten låg runt 0,9 g och mynten uppvisade en relativt stor motivmässig variation inom och mellan de olika furstendömena. Redan i början av 1400-talet övergav man tekniken med handgraverade stampar och använde i stället en "matochnik" för stampstillverkningen – en graverad matris med upphöjd myntbild (precis som på det färdiga myntet) som sedan präglades in i stamparna. På så vis kunde man tillverka ett större antal i det närmaste identiska stampar.

Förutom *denga* präglades under 1400-talet också *pulo*, ett kopparmynt med lågt värde och mycket lokal cirkulation i den stad där myntet var präglat. Ofta återfinns bara stadens namn på dessa mynt, inte furstens, vilket försvårar dateringen. Det exakta förhållandet mellan *denga* och *pulo* är inte känt, men det förefaller ha varierat från stad till stad och över tid.

År 1534 fick Ryssland sitt första enhetliga myntsystem, vilket var ett resultat av den långa och mödosamma processen att förena de desintegrerade furstendömena runt Moskva. Initiativet till myntreformen togs av Elena Glinskaja, Ivan den förskräckliges mor. Reformarbetet påbörjades redan i februari/mars 1533, men först 1535 var den genomförd fullt ut. Nu slogs för första gången det nya statsmyntet *kopek* med dengans dubbla vikt. Mynten fick också ett enhetligt utseende: kopeken bar på åtsidan en bild av en ryttare med lans, dengan en bild av ryttare med sabel. Fram till Ivans tsarkröning år 1547 bar framsidan vanligtvis texten "Storfurste

Ivan", därefter nästan undantagslöst "Tsar och storfurste [regentens namn] av hela Ryssland".

Kopekens nominella vikt fastställdes till 0,68 g och dengans till 0,34 g. Av en grivenka silver (= 204 g) slogs således mynt motsvarande 300 kopek (3 rubel räknemynt). Redan här ligger alltså grunden till det decimalbaserade myntsystem som Peter den store år 1704 skulle bli först i världen att införa i och med präglingen av de första rubelmynten. Den faktiska vikten varierar dock från mynt till mynt på grund av den primitiva präglingstekniken, och i regel ligger den snarare under än över den nominella vikten – för att ge en extra förtjänst åt staten eller kanske till och med åt myntmästaren själv, kan man förmoda.

Förutom kopek och *denga* slogs också *polushka*, en kvarts kopek med vikten 0,17 g och en åtsidesbild av en fågel. De första åren efter myntreformen präglades i Moskva också en särskild mynttyp med dengans ryttarbild och kopekens vikt (s.k. dubbel *denga* eller "metjevaja kopejka", svårskopek). Under Ivan den förskräckliges tid var dengan huvudnominal, därefter kopeken.

Ivans mynt präglades i Moskva (*denga* och dubbel *denga*), Tver (*denga*), Novgorod (*kopek*) och Pskov (*kopek*). Hans son och efterträdare på tronen, Fjodor Ivanovitj (1584–1598), lät prägla kopekmynt också i Moskva, med stöd av myntmästarna i Novgorod. Under Fjodors tid började dengan förlora sin betydelse och präglades bara i mycket begränsad omfattning. För första gången i den ryska mynthistorien uppträder nu också daterade mynt. Dessa präglades i Novgorod, och fortsättningsvis blev detta ett kännetecken för just Novgorodpräglingarna. Det första daterade myntet bär den kyrilliska bokstavskombinationen för siffran 104, d.v.s. år 7104 "efter världens skapelse" – vilket motsvarar år 1596 e.Kr.

Efter den barnlöse Fjodors död lyckades hans sväger Boris Godunov (1598–1605) manövrera till sig tsartiteln – och fick därigenom officiellt den maktposition som han i praktiken redan hade haft under den svage

Per Larson är facklitterär översättare bosatt i södra Östergötland. Han har ett relativt nyvaknat intresse för numismatik – och i synnerhet för petriniska mynt – som en sideeffekt av ett mångårigt intresse för ryska ikoner.

och sjuklige Fjodors regenttid. Under Boris första åtta månader vid makten – fram till tsarkröningen – lät han prägla mynten med Fjodors namn för att inte stöta sig med den kraftiga oppositionen. Från och med 1599 sker en riklig prägling av mynt med Boris namn. Störst kvantiteter präglades i Moskva av en kopek med bokstäverna "b" och "o" vid sidan av ryttaren. Varje år producerades en ny, daterad stampmatris i Novgorod. Myntningen i Pskov var ganska blygsam och matriserna till fransidesstamparna graverades i Moskva och Novgorod. För åtsidan på Pskovmynten återanvändes delvis stampmatriser från Fjodors tid.

Kopekvikten på 0,68 g var stabil fram till den stora oredan under 1600-talets första decennium, då polska och svenska interventionister började prägla egna mynt med reducerad vikt (för att finansiera krigskassan). När ordningen var någorlunda återställd i och med Michail Fjodorovitjs trontillträde år 1613 bibehölls emellertid den lägre viktstandarden (0,51 g), för att sedan successivt sjunka till 0,28 g under Peter den stores tid. Silverhalten var dock genomgående hög under hela präglingperioden (delvis beroende på präglingstekniken som inte fungerade med låghaltigt silver, delvis beroende på att Ryssland ännu inte hade några egna silverfyndigheter utan präglade på importerat silver, huvudsakligen nedsmälta utländska mynt av god silverhalt).

Under de långdragna inre striderna i Ryssland, den period som brukar kallas "den stora oredan" (1604–1613), utnyttjade Sverige och Polen det instabila läget och kämpade om var sin kandidat till den ryska tsartronen (för Sveriges del Vasilij Sjujskij, tsar 1606–1610; för Polens del Vladislav Zigimontovitj, tsar 1610–

Ivan IV Vasiljevich, Novgorod
1535-1538, 0,67 g, K/G#75, M#1:9-12.

Boris Fjodorovitch Godunov, Novgorod 1600, 0,65 g,
K/G#209, M#3:2-2.

Folkliga upproret, Moskva 1613, 0,49 g, K/G#320, M#5:2-2.
**Observera felstavningen av tsarnamnet:
”[MI]CHALO” i stället för ”[MI]CHAILLO”.**

Svenska ockupationen av Novgorod, 1615-1617, 0,48 g,
K/G#327, M#6:2-2. **Den typ som har präglats med
den falske Dimitrijs åtsida och Vasilij Sjujskijts frånsida.**

Michail Fjodorovitch, Moskva 1619, 0,45 g,
K/G#406, M#8:9-13.

Aleksej Michailovitch, Moskva
1655-1663, 0,51 g, M#4d. **Kopek slagen i koppar.**

Aleksej Michailovitch, Moskva
1663-1676, 0,48 g, M#12:29-40.

Peter Aleksejevitch, Moskva 1711, 0,27 g, K/G#11:5-18.
Observera bokstävernas utformning i ”europaiserad” stil.

Foto: författaren. Skala 2:1.

1612). När polackerna drev ut svenskarna från Moskva erövrade Jacob De la Gardie Novgorod (juli 1611). Samma år valde en rysk gruppering Gustav (II) Adolf till tsar, men på grund av det danska kriget bestämdes att i stället skicka hans bror Karl Filip. Innan han hann fram hade dock den ryska ortodoxa kyrkan satt igång ett nationellt uppror mot all utländsk inblandning, och i stället valdes Michail Fjodorovitch (den förste av ätten Romanov) till tsar år 1613. Fredsförhandlingarna körde fast och först den 27 februari 1617 undertecknades fredsavtalet i Stolbova och svenskarna lämnade Novgorod.

Under den svenska ockupationen av Novgorod präglades huvudsakligen två typer av kopek – den ena med stampmatriser från Vasilij Sjujskijts myntning (det enda som skiljer myntningarna åt är svenskarnas reducerade vikt); den andra med en åtsidesmatris som användes av den falske Dimitrij (tsar 1605–1606) och en frånsidesmatris som användes av Vasilij Sjujskij (tsar 1606–1610). Efter 1617 präglades en grupp falska mynt som tillskrivs Novgorods myntmästare Nefedka, som följde med svenskarna efter ockupationen. Det är ovisst om dessa mynt präglades i Ryssland eller Sverige och de

brukar gå under beteckningen ”de svenska förfalskningarna”.

Under det nationella upproret (1612–1613) mot den utländska inblandningen präglade upprorsstyrkorna efter polsk och svensk förebild också ”lättviktskopek” i Jaroslavl (nya stampmatriser), Moskva (nya stampmatriser) och Pskov (hybrid med åtsida från Godunov och frånsida från Fjodor).

Michail Fjodorovitchs (1613–1645) myntprägling utfördes huvudsakligen i Moskva, men en viss begränsad myntning ägde också rum i Novgorod och Pskov 1617–1627. Därefter stängdes dessa båda myntverk per-

Vikt, stampar och stampkombinationer 1535–1717

	Nominell vikt ⁶	Åt-sidor	Från-sidor	Kombinationer	Vanliga ⁷
Ivan IV Vasiljevitch (1535–1584) ¹	0,68 g	24	12	25	11
Fjodor Ivanovitj (1584–1598) ¹	0,68 g	18	9	30	9
Boris Fjodorovitj Godunov (1598–1605) ¹	0,68 g	32	27	74	14
Fjodor Borisovitj Godunov (1605) ¹	0,68 g	4	1	4	0
Interregnum (1605) ¹	0,68 g	3	1	3	0
Dimitrij Ivanovitj (1605–1606) ¹	0,68 g	8	3	8	2
Vasilij Sjujskij (1606–1610) ¹	0,68–0,60 g	19	21	39	3
Den falske Dimitrij II (1608) ¹		1	1	1	0
Vladislav Zigimontovitj (1610–1612) ¹ (son till Sigismund III av Polen)	0,68–0,48 g	5	6	10	0
Den falske Dimitrij III (1611–1612) ¹		1	1	1	0
Det folkliga upproret (1612–1613) ¹	0,60–0,40 g	12	14	22	0
Svenska ockupationen av Novgorod (1611–1617) ¹	0,57–0,48 g	2	2	3	2
Nefedkas svenska förfalskningar (>1617) ²	0,46 g	9	9	23	0
Danska denningar (>1619) ²	0,51 g	19	31	48	0
Michail Fjodorovitj (1613–1645) ²	0,51–0,48 g	55	71	335	82
Förfalskningar Jaroslavl (1619–1630) ² och ⁸	0,42 g	35	25	77	0
Övriga samtida förfalskningar ²	0,45–0,27 g	50	46	63	0
Aleksej Michailovitj (1645–1676) ³	0,48–0,46 g	32	42	104	
Kopparkopek (1655–1663) ³	0,48 g	8	8	8	
Fjodor Aleksejevitch (1676–1682) ³	0,48–0,40 g	22	12	49	
Ivan V Aleksejevitch (1682–1696) ⁴	0,40 g	minst 2	minst 8		
Peter Aleksejevitch (1689–1717) ⁵	0,40–0,28 g	88	19		

Noter

¹ V. N. Kleshchinov och I. V. Grishin: *Catalogue of Medieval Coins of Russia from Reign of Tzar Ivan IV Vasiljevich till Swedish Occupation of Novgorod (1533–1617 ad)*, Moskva 1998.

² I. V. Grishin och V. N. Kleshchinov: *Catalogue of Medieval Coins of Russia in the Reign of Tzar Mikhail Fedorovich (1613–1645 ad)*, Moskva 2001.

³ A. S. Melnikova: *Russkie monety ot Ivana Groznogo do Petra Pervogo*, Moskva 1989.

⁴ R. Kaim: *Die altrussische Münzgeschichte und die Prägungen von 1350–1700, Band II*, Hagen 1980.

⁵ V. N. Kleshchinov och I. V. Grishin: *Opredelitel litsevych storon provolotjnych kopejek tsarja Petra Aleksejevitcha*, Moskva 1992.

⁶ Uppgifterna hämtade från Kleshchinov/Grishin (ibid.) och Konros katalog *Sprabotnoje posobie – monety dopetrovskoj Rusi*, Sankt Petersburg 2001.

⁷ Antal stampkombinationer som av Kleshchinov/Grishin (ibid.) klassas som "most common".

⁸ Falskmyntning förekom också under andra regenter, men falskmyntningen under Michail Fjodorovitj är bäst dokumenterad och kartlagd.

manent och all följande myntning – med något enstaka undantag under Aleksej Michailovitj (1645–1676) – ägde rum i Moskva.

Detta myntsytstem stod sig fram till Peter den stores myntreform under 1700-talets första år, med några misslyckade reformförsök av Aleksej Michailovitj under mitten av 1600-talet – bl.a. ett försök med kopek slagna i koppar (samma utförande och vikt som silverpräglingarna). Detta gav snart upphov till

olika köpkraft för de gamla silvermynten och de nya kopparmynten samt en omfattande falskmyntning, eftersom kopparvärdet bara utgjorde en bråkdel av myntets nominella värde, och det hela slutade i det så kallade kopparupproret i Moskva 1662.

Peter den store ville skapa ett myntsytstem som var mer likt det europeiska och som skulle underlätta handeln mellan Ryssland och Europa. Mynten hade dessutom genom

den gradvisa viktreduktionen blivit så små att de var opraktiska och svåra att hantera. De första maskinpräglade kopekmynten i koppar enligt det nya systemet (vikt 8 g) slogs år 1704. Silverkopek enligt det gamla systemet fortsatte dock att slås fram till år 1717, d.v.s. med en parallell prägling under 14 år – delvis en försiktighetsåtgärd för att inte riskera ett nytt kopparupprop. Först år 1718 beordrades att de gamla stamparna skulle förstöras

Stampar och stampkombinationer fördelade på myntorter

Regent	Myntort	Åtsidor	Frånsidor	Kombinationer	Vanliga
Ivan IV Vasiljevitch <i>denga</i>	Moskva	12	17	46	8
	Tver	5	6	9	3
Ivan IV Vasiljevitch <i>kopek</i>	Moskva*	1	1	1	1
	Novgorod	16	4	16	5
	Pskov	7	7	8	5
Fjodor Ivanovitj <i>denga</i>	Moskva	3	3	6	1
Fjodor Ivanovitj <i>kopek</i>	Moskva	4	3	9	1
	Novgorod	7	2	9	4
	Pskov	7	4	12	4
Boris Fjodorovitj Godunov	Moskva	10	7	31	3
	Novgorod	15	13	29	8
	Pskov	7	7	14	3
Fjodor Borisovitj Godunov	Moskva	4	1	4	0
Dimitri Ivanovitj (Den falske Dimitri I)	Moskva	4	1	4	1
	Pskov	2	1	2	1
	Novgorod	2	1	2	0
Vasilij Ivanovitj Sjujskij	Moskva	11	14	24	2
	Novgorod	5	4	11	0
	Pskov	3	3	4	1
Den falske Dimitri II		1	1	1	0
Vladislav Zigimontovitj	Moskva	4	4	8	0
	Novgorod	1	2	2	0
Den falske Dimitri III	Pskov	1	1	1	0
Det folkliga upproret	Jaroslavl	8	10	15	0
	Moskva	3	3	6	0
	Pskov	1	1	1	0
Svenska ockupationen av Novgorod	Novgorod	2	2	3	2
Michail Fjodorovitj	Moskva	40	64	315	78
	Novgorod	11	5	14	3
	Pskov	4	2	6	1

* Avser dubbel denga

Litteratur

Grishin, I. V. & Kleshchinov, V. N.: *Catalogue of Medieval Coins of Russia in the Reign of Tzar Mikhail Fedorovich (1613–1645 ad)*. Moskva 2001. Här finns de bästa avbildningarna av stampmatriser för myntningen 1613–1645. Brukar förkortas K/G i katalogiseringssammanhang.

Kleshchinov, V. N. & Grishin, I. V.: *Catalogue of Medieval Coins of Russia from Reign of Tzar Ivan IV Vasiljevich till Swedish Occupation of Novgorod (1533–1617 ad)*. Moskva 1998. Här finns de bästa avbildningarna av stampmatriser för myntningen 1533–1617. Brukar förkortas K/G i katalogiseringssammanhang.

Melnikova, A. S.: *Russkie monety ot Ivana Groznogo do Petra Pervogo*. Moskva 1989. Det ryska standardverket för myntningen 1533–1682. Oumbärlig för närmare ärtalsbestämning av mynten. Brukar förkortas M eller Mel i katalogiseringssammanhang.

Spassky, I. G.: *The Russian Monetary System*. Amsterdam 1967. Det engelskspråkiga standardverket. Inga avbildningar av stampmatriser, men rikt illustrerad med fotografier.

För den svenska myntningen i Novgorod rekommenderas i synnerhet:

Berglund, A. & Zakharov, V.V.: *The Novgorod Mint during the Swedish Occupation 1611–1617*. Alexandria, USA 1983.

Hemmingsson, B.: Svenskarnas myntning i Novgorod 1612–17. *NNUM* 2000:7, s. 147–154. □

Den 12 februari 2004 höll Per Larson ett föredrag i samma ämne vid Myntklubben Skilling Bancos möte i Linköping. Till detta föredrag tryckte han upp en tjugosidig skrift med samma namn som den här publicerade artikeln.

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

*Lagerlista över svenska
personmedaljer
www.nordlindsmynt.se*

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

1.
Foto: Gabriel Hildebrand
liksom följande.

Harry Martinson

Sockenbarn, världsnomad, pessimistisk visionär

*Jag var liten i lyssnandets dagar.
Tandlösa munnar berättade i
sena höstar*

*Om spetälsk kärnsäd och
beska mjöldrygans blomma.*

Jag frös vid min barndoms härd.

(Ur Nässlorna blomma)

2.

Harry Martinson föddes den 6 maj 1904 i Nyteboda i Blekinge som ende son i en syskonskara på sju barn. Efter det att fadern dött och modern övergivit familjen för att emigrera till "Karlifornien" utackorderades barnen av socknen. Harry fick gå "sockengång", vilket bland annat innebar att han togs om hand av den som krävde minst betalning för besväret.

Harry utackorderades för fem kronor i månaden som lilldräng på olika gårdar i Blekinge, Skåne och Partille. Sexton år gammal tog han hyra på en båt och besåg världens hav och kontinenter. Under sju år arbetade han som eldare, boskapsskötare och diversearbetare.

När han gick iland var han enligt samtida vittnen "smutsig, uthungrad och med en blick som en nyvaknad björn som just kommit ur sitt ide." Han kom till Stockholm, bosatte sig under Skanstullsbron i ett tält som han sytt själv och livnärde sig på tiggeri och "utbudande av dikter".

Så småningom kom han i kontakt med kretsen av modernistiska konstnärer och arbetarförfattare och började skriva på allvar. År 1929 debu-

3.

terade han med diktsamlingen *Spökskepp*.

Han träffade Helga (Moa) Swartz som tog honom under sitt beskydd. De gifte sig och levde tillsammans i drygt tio år. Efter skilsmässan från Moa anmälde han sig frivilligt till finska vinterkriget.

År 1942 gifte han sig med Ingrid Lindcrantz och bosatte sig i Stockholmstrakten, och 1949 blev han invald i Svenska Akademien. Göteborgs universitet utnämnde honom 1954 till filosofie hedersdoktor.

Trots en svår uppväxt vittnar Martinsons dikter om en kärlek till livet.

Han var naturromantiker, men även mer existentiella frågor finns med i både dikter och prosa. Bland de mest uppskattade böckerna är hans halvt självbiografiska roman *Nässlorna blomma*. Dikteposet *Aniara* gav honom världsrykte. Här finns djupa insikter om människans natur och en djup pessimism samtidigt som budskapet i verket pekar på en räddning. *Aniara* omvandlades till opera 1959 av Erik Lindegren och tonsattes av Karl-Birger Blomdahl.

Tillsammans med kollegan Eyvind Johnson erhöll han 1974 Nobelpriset i litteratur. Tyvärr förmör-

4.

kades Martinsons sista år av diskussionerna om berättigandet i att han och Eyvind Johnson fick Nobels litteraturpris. Han dog den 11 februari 1978 i Sollentuna.

Nedan beskrivs fyra medaljer där Harry Martinson finns avporträtterad. Foto Gabriel Hildebrand, KMK.

1.

Harry Martinson av Gunvor Svensson Lundkvist. Gjuten 1969. Frånsidan visar en nässla. Vidare syns växter, ett ankare, en båtstäv, en kvinna och en tremastare. Medaljen är utförd i endast två exemplar, en i silver och en i brons och dess diameter är 130 mm. Finns inte i KMK:s samling. Skala 1:2. Ref. Lagerqvist 1999 nr 37.

2.

Nobelpristagarna Harry Martinson och Eyvind Johnson av Kauko Räsänen. Präglad 1974. Frånsidan visar

ett futuristiskt collage av symboler med associationer till de båda författarnas litterära verk. Medaljen är utförd i guld, silver och brons och dess storlek är 40x40 mm. Medaljen utgiven av Sporrang AB.

KMK 100 024. Ref. Lagerqvist 2001 nr 42.

3.

Harry Martinson av Ernst Nordin. Präglad 1979. Medaljen ingår i en serie av fyrtio svenska författare. Frånsidan visar en sol, kompassros eller stjärna omgiven av maskrosollen som också kan tolkas som kometer på himlavalvet. Så följer texten:

*Stjärnhimlens eviga mysterium
och den celesta mekanikens under
är lag men inte evangelium
barmhärtigheten gror på livets grunder*

Därunder blommande maskrosor i gräset. Medaljen är utförd i guld, sil-

ver och brons och dess diameter är 40 mm. KMK 100 848:38. Ref. Voisin, Nordlind, Lagerqvist och Wiséhn 2003 sid. 27.

4.

Aniara av Rune Karlzon. Gjuten 1993. Åtsidan visar planeten Doris medan frånsidan visar ett rymdskepp på färd genom en stjärnbestrodd himmel. Medaljen är utförd i brons och dess diameter är 110 mm.

KMK 102 373. Skala 1:2.

Eva Wiséhn

Litteratur

Lagerqvist, L. O.: *Gunvor Svensson Lundkvist. Medaljen, Skulptur i miniatyr*. Kristianstad 1999.

Lagerqvist, L. O.: *Nobel Medals. The Royal Coin Cabinet*. Valdres 2001.

Voisin, M.-A., Nordlind, U., Lagerqvist, L. O., Wiséhn, I.: *Ernst Nordin*. Kungl. Myntkabinetets utställningskatalog nr 38.

Något om sjömanstraditionen med s. k. mastmynt

Havets folk har i alla tider haft många traditioner som hållits i helgd genom århundradena. En sedvänja som var ganska vanlig i gamla tider var den att placera ett mynt under masten på större segelfartyg (eller skulle ge lycka och fungerade även som ett offer till sjöguden Neptunus. Här kan man koppla vidare till bruket att lägga ett mynt eller dylikt under en grundsten till en byggnad.

Man nöjde sig emellertid inte alltid med endast ett mynt. Om det t.ex. var ett tvåmastat segelfartyg (eller segel kombinerat med ånga), placerades ett mynt under varje mast. Så var fallet med linjeskeppet *Skandinavi* som sjösattes 1860 och togs ur bruk 1885. Under de två masterna

placerades två kastpenningar från Karl XIV Johans kröning 1818. Ett annat exempel rör linjeskeppet *Oscar* som sjösattes 1830. När detta fina gamla skepp skrotades 1873 hittades två riksdalermynt från Karl XIV Johans regering. På samma sätt var det med fregatten *Désirée* som var sjösatt 1843 och slopades 1869. Även där påträffades två riksdalermynt präglade för Karl XIV Johan.

IW

En beräkning på sedlars livslängd

En gång i tiden var det modernt att ersätta mynten med sedlar, men det har naturligtvis visat sig vara mycket kostsamt i längden. När engelsmännen upphörde med £1-sedlarna för att i stället ge ut de tjocka och ganska tunga mynten, sa man bland annat att en pundsedel i London hade en ge-

nomsnittlig livslängd på ca två månader. Det är självfallet förenat med stora kostnader att ofta tvingas dra in slitna sedlar för destruktion och samtidigt trycka nya som också måste distribueras. Nej, då är det kanske ändå bättre med mynt som håller i femtio år. Den kunskapen har funnits mycket länge.

År 1952 hade en civilingenjör gjort hållbarhetsberäkningar med vissa sedlar. Han kom bland annat fram till att femkronosdelen klarade ca 600 dubbelvikningar och att den hade två års livslängd. Som en jämförelse klarade USA:s femdollarsedel, med Lincolns porträtt, ca 3 000 dubbelvikningar och hade tolv års livslängd. Nu ledde inte civilingenjörens beräkningar till något omedelbart resultat, eftersom vi fortsatte med pappersfemmor ända fram till början av 1980-talet.

IW

Svensken Jakob Norfelt och dennes numismatiska skrift från 1662

Intresset för numismatisk litteratur har ökat väsentligt under de senaste tio åren. Samtidigt har ett antal betydande skrifter rörande numismatisk litteratur sett dagens ljus, såväl i Sverige som utomlands. Bland de senaste årens bidrag kan följande nämnas: Christian Edmond Dekesels stora verk kring numismatik 1500- och 1600-talslitteratur. Vidare har vi Clas-Ove Strandbergs vackra, kommenterade katalog över drottning Lovisa Ulrikas numismatiska boksamling samt den nyligen utkomna bibliografin över svensk numismatisk litteratur intill år 1903, vilken är författad av Björn-Otto Hesse.¹ Förutsättningarna för lärdomsstudier är således mycket goda.

Jakob Norfelt – en utlandsstuderande svensk

Vid läsning i Dekesels ovan nämnda verk om numismatik 1600-talslitteratur väckte ett svenskklingande namn, Jakob Norfelt, författarens uppmärksamhet. Det rör sig om en på latin författad akademisk avhandling framlagd år 1662 vid universitetet i Helmstedt, Tyskland.² Avhandlingens titel är (något förkortad): Q. F. F. S./ DISPVATIO POLITICA/ DE/ RE NVMMARIA/ IN REPUBLICA QVA- / VIS RECTE CONSTI- / TVENDA/ QVAM/ DEO ADSPI- / RANTE/ EX DISSERTATIONIBVS PVBLICIS/ Viri Clarissimi & Amplissimi/ HERMANNI CONRINGII Philosophiæ & Med. Doctoris atq; in Academia Iulia Professoris celeberrimi, &c. magna erga reip. continentiam SUB PRÆSIDI- / O Episcopi Electoris & Hofpalaus sui plurimum colendi / Ad diem Martis / Publico examini subijcti / JACOBUS NORFELT. / HELMSTEDII / Excudebat HENNINGUS MULLERUS, Acad. Typ. / MDCLXII

Vem var denne Jakob Norfelt och var han möjligen svensk såsom namnet indikerar? Avhandlingen har dessutom en dedikation på tre sidor till den namnkunnige svensken Per Brahe d.y. (1602-1680). Efter studier i Gustaf Elgenstiernas *Svenska adelns ättartavlor* klarnade bilden.

I Elgenstiernas verk finns det en Jakob Bohm, adlad Norfelt, född 1640 i Jönköping; adlad jämte sin styvfader (Israel Johannis Noræus, adlad Norfelt) den 5 augusti 1653. Vidare står det att Norfelt blev student i Uppsala i september 1654, i Rostock i oktober 1657 samt att han reste utrikes år 1662 och "utgav i Helmstedt en vacker och lärd disputation". Jakob Norfelt dog ogift den 13 december år 1667 och han är begravd i Gustavi domkyrka i Göte-

Fig. 1. Titelbladet till Jakob Norfelts numismatiska avhandling tryckt i Helmstedt, Tyskland, år 1662. Exemplar i privat ägo. Dekesel 2002, s. 1952, N 105 (Cat. 2), Issue II. Foto författaren.

borg. Adliga ätten Norfelt (introducerad 1654 under nr 594) dog ut 1677 genom styvfadern Israel Norfelts bortgång.⁴ (Fig. 2.)

Fig. 2. Adliga ätten Norfelts vapen. Ur: Elgenstierna 1930, s. 511. Reprofoto författaren.

Norfelts numismatiska insats

Det kan således fastställas att Jakob Norfelt var svensk och att han därmed förtjänar en plats i en svensk numismatisk bibliografi, men innehåller hans avhandling något av intresse för svensk numismatik?

Efter en översiktlig genomläsning av avhandlingen fann författaren en passus där ordet Sverige förekommer. De aktuella raderna lyder: "Quale quid in Sueciæ regno prudenter est institutum; æreorum nonnullorum eâ magnitudine admissâ, ut unus centum etiâ thaleros pretio adæquet. Quamvis gens nulla alia, ab omni retro memoriâ, istius magnitudinis æreos unquam conflaverit."⁵

För att erhålla en korrekt översättning kontaktades Monica Hedlund, professor i latin vid Uppsala universitet. Hedlund meddelade att texten innan det aktuella stycket talar om möjligheten att ingenting hindrar en att – om man har ont om guld och silver men mycket koppar – göra bronsmynt i stället, även om de inte är så praktiska att handskas med. Se-

dan följer översättningen av det ovan kursiverade stycket: "Något sådant har man klokt nog inrättat i Sverige, då man har släppt ut vissa bronsmynt av sådan storlek, att ett enda motsvarar hundra daler i värde, fastän inget folk i historien någonsin tillverkat mynt av sådan storlek."⁶

Raderna är intressanta av flera olika anledningar, men kanske främst för att det uppenbarligen rör sig om ett sakfel. Några bronsmynt till hundra dalers värde, d.v.s. plåtmynt i koppar om hundra daler silvermynt, har ej myntats. De största plåtmynten om 10 daler silvermynt (sm) präglades åren 1644 och 1645 i en upplaga om ca 26.000 exemplar under drottning Kristinas regeringsperiod (1632-1654). Dessa är världens största präglade mynt med en vikt på omkring 19,7 kilo och tillverkades endast dessa två år för att följas av lägre valörer (från 8 daler sm ned till ½ daler sm). Om plåtmynt, vilka tillverkades mellan 1644 och 1776, kan den intresserade läsa vidare om i Bertel Tingströms avhandling från 1984 samt i hans faktsäckade och rikt illustrerade storverk *Plate Money* (1986).

Slutord

Sakfelet undantaget är den aktuella skriften av Jakob Norfelt av stort intresse, då antalet verk från 1600-talet som behandlar numismatiska

spörsmål och som dessutom är författade av svenskar (eller i Sverige verksamma författare), är synnerligen få. Bland de samtida författarna kan följande axplock nämnas, dock utan anspråk på att vara en fullständig förteckning. Johannes Loccenius 1647 (flera upplagor under 1600-talet; 1654, 1670 & 1676)⁷; Johannes Schefferus 1678 (eg. 1680)⁸; Claudius Arvidsson Arrhenius 1679⁹; Petter Dijkman 1686¹⁰ samt Elias Brenner 1691¹¹. Avslutningsvis kan det nämnas att Jakob Norfelt, som dog blott 27 år gammal, ej publicerade något annat än den i denna artikel behandlade avhandlingen.

Frédéric Elfvér

Referenser

Dekesel 1997: Christian Edmond Dekesel, *A bibliography of 16th century numismatic books*. London 1997.

Dekesel 2002: Christian Edmond Dekesel, *A bibliography of 17th century numismatic books*. London 2002.

Elgenstierna 1930: Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*. Vol. V. Stockholm 1930.

Hesse 2004: Björn-Otto Hesse, Svensk numismatisk bibliografi intill år 1903. Med tillägg av bibliografier etc. med numismatiskt innehåll fram till år 2003. *Numismatiska Meddelanden* XLII. Västerвик 2004.

Strandberg 2001: Clas-Ove Strandberg,

The Queen Lovisa Ulrika Collection of Numismatic Literature. Stockholm 2001.

Tingström 1984: Bertel Tingström, Sveriges plåtmynt 1644-1776. *En undersökning av plåtmyntens roll som betalningsmedel*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 135. Uppsala 1984.

Tingström 1986: Bertel Tingström, *Plate Money, the world's largest currency*. Stockholm 1986.

Noter

¹ Dekesel 1997, 2002; Strandberg 2001 samt Hesse 2004.

² Helmstedt är beläget mellan Hamburg och Berlin.

³ Dekesel 2002, s. 1952, N 105 (Cat. 2). Den aktuella skriften finns ej med i Hesse 2004.

⁴ Elgenstierna 1930, s. 511. Tack till Bengt Hemmingsson som uppmärksammade mig på Elgenstiernas oombärliga verk.

⁵ Norfelt 1662, slutet av tes nr XXXI.

⁶ Tack till doktorand Ragnar Hedlund samt professor Monica Hedlund, Uppsala, för hjälp med översättningen.

⁷ Hesse 1261-1264 samt 1265 (svensk översättning från 1728).

⁸ Hesse 1524.

⁹ Hesse 0482.

¹⁰ Hesse 0691-0694 samt 0695 (faksimil från 1980).

¹¹ Hesse 0607-0608 samt 0609 (faksimil från 1972). □

Axel Julius Lagerberg – medaljsamlare i Förenta Staterna

De flesta svenskar som vid slutet av 1800-talet utvandrade till Förenta Staterna var unga och fattiga. Men det fanns undantag. Ett sådant var den 27-årige adelsmannen Axel Julius Lagerberg.

Lagerberg föddes den 1 september 1849 på Rörstrand intill Stockholm. Åren 1865-1867 studerade han vid Göteborgs handelsinstitut. Av någon anledning beslutade han sig för att utvända till USA. Detta hände 1876 och åtta år senare valde han att bli amerikansk medborgare. Vid mitten av 1880-talet hade Lagerberg tjänst som revisor vid livförsäkringsbolaget "New York". Han bytte arbete och "dyker upp" i källorna nästa gång som tjänsteman i "Texas National Bank". År 1893 övergick Lagerberg till att bli börsmäklare i New York.

Axel Julius Lagerberg hade ett stort numismatiskt intresse, något som han delade med brodern Magnus Lagerberg. Den senare var bl.a. en av Svenska Numismatiska Föreningens stiftare år 1873.

Det som mest roade Axel Julius Lagerberg i USA var medaljsamlande. Denna samling var omvitnat märklig och omfattande. Han ägde också en fin spelkortssamling.

Under åren invaldes Lagerberg i styrelserna för flera amerikanska numismatiska föreningar. Svenska Numismatiska Föreningen utnämnde honom 1910 till korresponderande ledamot, och hans vänner i Sverige lät slå en medalj på hans 70-årsdag.

Lagerbergs numismatiska kunskaper uppmärksammades i Förenta Staterna. Detta innebar t.ex. att han 1907 blev ledamot av Vetenskapsakademien i New York.

Midsommardagen 1936 firade Lagerberg och hans maka Helen (född

Brown) guldbrylllop och samma år, på sin födelsedag den 1 september 1936, avled Lagerberg. Han hade hunnit bli 87 år.

Axel Julius Lagerberg (av vännerna kallad "Julle") var bördsstolt och ville att hans bakgrund skulle märkas i ett annars demokratiskt präglat USA. Därför lade han till "De" framför sitt efternamn. I denna fråga märks tydligt hans släktskap till brodern Magnus, som också av många ansågs vara tämligen fäffäng.

Lagerberg bodde i ett eget hus i East Orange, New Jersey. Paret Lagerberg hade två söner: Lars Lagerberg, arkitekt i Montclair, New Jersey och Guy Lagerberg, affärsman i Shoreham, Long Island.

Lagerberg skrev en lång rad artiklar i *The Numismatist*, mest blev det om medaljer och nästan alltid med svensk bakgrund. Han höll sig trogen fäderneslandet trots sitt amerikanska medborgarskap. IW

Buntade och ovikta sedlar

År 1938 började Riksbanken tillämpa ett nytt system vid buntningen av sina större sedlar. Inga sedlar i valörer på 1000, 100 och 50 kronor vecks längre, och de behändiga buntarna med sista sedeln viken kring de övriga försvann. I stället lades 1000-respektive 100- och 50-kronorssedlarna ovikta tillsammans med hundra i varje bunt.

Det nya systemet prövades till en början, men kassörerna i både bankerna och i de större företagen i Stockholm reagerade negativt. De ansåg det nya systemet vara enbart opraktiskt. Men Riksbanken kunde motivera förändringen till ett nytt system. De sade bl.a., att eftersom sedlarna var dyra att tillverka så var det kostsamt att få fram vikningen på Riksbanken. Dessutom ansåg man att vikta sedlar mycket lätt blev spröda just i vecket.

Enligt utförda beräkningar under slutet av 1930-talet, hade en svensk hundralapp i medeltal en livslängd på två år och femtiolappen ca ett och ett halvt år. Riksbanken hoppades med den nya åtgärden att man skulle förlänga de större sedlarnas livslängd.

IW

J. WALLDÉN MYNTHANDEL AB

Mynt från Antiken
till nutid

Köper & Säljer
Värderar

Vardagar 11.00 - 18.00
Lördagar 11.00 - 14.00

NYBROGATAN 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel: 08 - 662 50 60
Mobil: 070 - 607 65 34

Vad menas med pollett?

På senare tid har polletter blivit alltmer omtyckta samlingsobjekt. De – kanske mer än andra numismatiska föremål – kan berätta om kulturhistoriskt spännande företeelser i vårt land. Ett flertal intressanta artiklar har skrivits av mycket kunniga personer i ämnet. Men ändå uttrycker många en viss osäkerhet vad som egentligen definierar en pollett. Låt oss gå in i uppslagsverken och se efter.

I Elof Hellquists *Svensk Etymologisk Ordbok*, tredje upplagan tryckt 1993, kan man läsa följande om ordet "pollett" (alla förkortningar i ordboken är utskrivna av undertecknad för lättare läsning):

"I äldre nysvenska [från omkring 1520] i synnerhet: inkvarteringsse-del, t.ex. 1695; en speciell svensk form utan direkt motsvarighet i tyskan och franskan; i äldre svenska ofta: *pollett*. Kanske egentligen = latin *pollett*, det gäller, presens av *pollere*. Å andra sidan svårt att skilja från äldre tyska *pallett*; jfr Lind 1749: 'Pallet, m. en pollet, inwisningsse-del'. Föga troligt är däremot, att, såsom antages av en författare från 1690-talet, ordet vore en vulgärform för 'bilet, bullete, bulletin' (översatt med 'kvarters- eller inkvarteringsse-del'). I äldre nysvenska, t.ex. 1637, förekommer även *poletter* (med sammansättningen *guld-, silver-*) i uppräknningar av diverse finare husgerådsting o.d."

Blev någon klokare? I *Ord för ord, svenska synonymer och uttryck* från 1960 förklaras ordet pollett helt enkelt som: "metallbricka, jetong, märke", i *Svenska Akademiens ordlista*, 1998, som: "märke eller bricka som ersättning för mynt m.m." Dessa mer kortfattade förklaringar är sammansatta ur senare tiders uppslagsverk.

Men redan år 1767 skrev Carl Reinhold Berch en mindre uppsats om polletter med följande definition av dessa föremål, och man får utgå från att så användes dessa ting under hans tid:

"stämplade tecken i koppar, mäs-sing, silfwer, papper, eller hwad wicke man sjelf behagar, som pläga för

waror, eller gjort arbete utgifwas, wid Bruk och Manufacturer".

En pollett var alltså under 1700-talet ett stämplat tecken och kunde vara gjord av i stort sett vilket material som helst. Polletter utgavs för både varor och utfört arbete vid såväl bruk som av tillverkningsindustrin.

Om vi går till 1900-talets uppslagsböcker så bjuder *Nordisk Familjebok*, 1915, på en längre förklaring och historik. Man skriver att det är ett för Sverige egendomligt ord av osäker härledning men anser det möjligt att det kommer av latinets *pollet*. Vidare står det om pollettens tidigaste användning:

"I Sverige nyttjades sedan förra hälften af 1600-talet polletter i ganska vidsträckt omfattning, som bevis öfver verkställt arbete eller forsling, levererade varor o.d. men på samma gång som ett slags myntrepresentanter, egnade att ersätta bristen på verkligt skiljemynt."

Men vid 1800-talets mitt utvecklades bruket av polletter som myntrepresentanter i syfte att underlätta betalningen inom olika områden, som t.ex. kommunikationer mellan närbelägna ställen. Det kunde vara färd med ångbåt eller spårvagn och så småningom andra samfärdsmedel. Men polletterna ansågs underlätta betalningen inom flera branscher. Så här skriver *Nordisk Familjebok* vidare:

"Restauranger, bruk, bryggerier m.fl. affärer begagna ofta polletter, då rekvirerade varor utlämnas till personalen eller lämnas af leverantörer; dessa polletter äro vanligen af metall. Rakstugornas och liknande affärers polletter, som säljas i häften och berättiga till viss förmån, äro af papper." (*Se exempel på bilden intill.*)

Denna kunskap om polletters användning hade *Nordisk Familjebok* till stora delar hämtat ur Stiernstedts *Beskrifning öfver svenska kopparmynt och polletter*, 1871-1872, samt av Stokirks fortsättning på densamma år 1891 i *Numismatiska meddelanden*.

I *Bonniers Konversationslexikon* från år 1944 anges helt kort att en pollett är ett "märke (spec. av metall), gällande som betalning för t.ex. förtäring, som biljett m.m." *Svensk*

Bli medlem i
**SVENSKA NUMISMATISKA
FÖRENINGEN**

Årsavgiften är 250 kr, juniorer (under 20 år) 125 kr.
Som medlem får Du SNT automatiskt.
Du kan också enbart prenumerera på tidningen.
Det kostar endast 160:- för åtta nr per år.

WIKTOR BENGTSSENS CIGARETT & KÖRTVARUÅLFFAR BEKOPPENÖCKEN	
RAKSTUGAN RYD	
PRISLISTA	
Härklippening	30 »
Skåglippening	35 »
Hår och skåglippening	75 »
Bordklippening	35 »
Mustschliffpening	30 »
Räkning	20 »
Kalkylerna 10 st.	1.50
Kassering	20 »
Harvatten, extra till kassering och skiffning	25 »

Rakstugan i Ryd, Småland, annonserade tio rabatterade rakpolletter för tillsammans 1:50 kronor. Raksalongen med dess skylt finns till höger på bilden. Foto: Hj. Jonsson. Här ses också prislistan, där tio rakpolletter erbjuds för kr. 1:50. Gåva från Kurt Hallström i Kristianstad till Kungl. Myntkabinetet. Repro G. Hildebrand.

Uppslagsbok av år 1952 har ett längre stycke om företeelsen pollett författat av Nils Ludvig Rasmusson, dåvarande chef för Kungl. Myntkabinetet. Här har han gjort en indelning i tre för oss intressanta kategorier:

”... i Sverige benämning på föremål av olika material, använda som

- 1) mynt, mynt-pollett,
- 2) kvitton på erlagda avgifter eller på utförd prestation av olika art,
- 3) tecken, utvisande innehavarens rättigheter till vissa förmåner eller nyttigheter.”

Nationalencyklopedien, 1994, anser att ordet möjligen kommer av fornfranskans bullet(t)e, som är lika med ”litet, runt sigillavtryck, intyg, attest”, och har formulerat tre definitioner, men som alla hänför sig till Rasmussons kategori nummer 1 ovan:

”1) föremål som inte är mynt men som ges ut av en myndighet för att tjäna som betalningsmedel, t.ex. riksgäldskontorets polletter.

2) föremål vars utgivare hade sådan ekonomisk styrka att allmänheten godtog dem som mynt, t.ex. Stora Kopparbergs polletter.

3) föremål som användes som betalningsmedel inom t.ex. ett bruk, en industri eller ett företag eller inom transportväsendet. I äldre tider var motivet till polletter att man sparade bokföring och kvittoskrivning. Spår-vagnspolletter inköpta på förhand förenklade konduktörens arbete, och gaspolletter ersatte fakturor från gasverket.”

Bra Böckers Lexikon, 1995, har en kortare beskrivning: ”Föremål som

används inom ett begränsat område i stället för mynt, t.ex. i spelautomater. Pollett kan också vara ett kvitto.”

*

Av ovanstående redogörelser framgår att polletter kunde och kan fungera som:

*betalningsmedel
kvitto eller bevis
tecken*

och ges ut i form av:

*stämplad metallbricka av olika form
förflyttat eller skrivet stycke papper
tidigt även i näver*

I allmänhet har vi ganska klart för oss hur en pollett av idag ser ut och kan användas till: något som ersätter betalningsmedel, särskilt mynt, och utgörs oftast av ett myntliknande runt metallstycke. Man kan till och med säga att polletten har fått en slags renässans i senare tid. Det finns toalettpolletter, passagepolletter, kundvagnspolletter m.m.

Men för numismatiker och historiker är begreppet pollett mycket vidare och omfattar även de ovan i uppslagsböckerna nämnda företeelserna och formerna. När vi arbetar med äldre föremål ser vi att polletterna har använts som betalningsmedel vid bruken och inom tillverkningsindustrin, som biljetter för allmänna kommunikationer och som entréavgift, i restaurangbranschen, inom fattigvården, som tecken på förmåner, som kvitto på betalning, som rabattmärke m.m. Vidare kan

materialet vara metall (koppar, mäsing, zink, aluminium), papper samt förr även i näver, numera också i plast. Polletter kan vara runda, ovala, rektangulära, kvadratiska, med eller utan hål. De är också av olika former, storlekar och vikt.

Jag vill också påminna om verbet *pollettera*, som vi fortfarande men mera sällan använder för att lämna in resgods separat när vi åker tåg. När man lämnade in sitt bagage på järnvägsstationen erhöll man mot betalning ett kontramärke eller kvitto som förr kallades pollett.

Monica Golabiewski Lannby

Lästips!

Hemmingsson, B.: Polletter i Sverige före 1660. *SNT* 1997:7 s. 160-167.

Wiséhn, I.: Pollettsamlade – personliga erfarenheter och åsikter. *SNT* 2004:2 s. 34-38.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

Harald Nilsson

Till ett glas vin med tillugg och med de närmaste numismatiska vännerna avtackades förste antikvarie Harald Nilsson efter mer än 28 års tjänstgöring vid Kungl. Myntkabinettet. Harald är tjänstledig för att under de närmaste tre åren, fram till den sista augusti 2007, som projektanställd ansvara för de numismatiska samlingarna vid Uppsala universitets myntkabinett. Han har i praktiken varit dess föreståndare sedan 1992 och tjänstgjort där en dag i veckan.

Vid Myntkabinettet i Uppsala kommer Harald att ägna sig åt ordnandet av samlingarna, deras dokumentation, publicering och utställningar.

Harald Nilsson kan nås här:

Uppsala Universitet, Myntkabinettet,

Box 256, 751 05 Uppsala

Tel.: 018 - 471 17 22

Fax: 018 - 471 75 69

E-post: harald.nilsson@gustavia-

num.uu.se

MGL

Harald Nilsson avtackas av Kungl. Myntkabinettets chef, Ian Wiséhn, den 31 augusti 2004.

I bakgrunden ses Haralds hustru Ulla. Foto Gabriel Hildebrand, KMK.

Jan Walldén Mynthandel

Sedan mars 2004 har Stockholm begåvats med en nyöppnad mynthandel. På Nybrogatan, närmare bestämt på ur numismatisk synvinkel välkända gatunummer 36 (någon port nedanför på samma nummer höll Ulf Nordlinds mynthandel till före flytten till Karlavägen), står Jan Walldén i landets färskaste myntaffär.

Jan Walldén (f. 1959), från Dalarna och Nyköping, är sedan ett tiotal år bosatt i Stockholm. Jan är knappast okänd i myntsamlarkretsar. Åren 1986-1993 drev han en egen mynthandel med samma namn som nu. 1993-2001 arbetade han för Bjarne Ahlström, landets sedan länge ledande myntauktionsfirma. Härutöver har han även bedrivit konsultverksamhet, bl.a. för Frimärkshusets myntavdelning.

Den nyöppnade mynthandeln kommer att bedriva handel med svenska och utländska mynt, medaljer, ordnar, polletter m.m. Även litteratur i dessa ämnen finns till försäljning. Sedan länge är antika mynt föremål för Jans särskilda intresse, ett område inom numismatiken som han fortfarande speciellt omhuldar.

Jan har en hel del internationella

kontakter och han besöker ofta mässor utomlands. Han kommer även att röra sig utanför affärslokalen i samband med att firman skall ställa ut på mässor, huvudsakligen inom landet.

På mässorna, men även i affären ibland, kommer Jan Walldén att ha hjälp av delägaren Mats Hamp från Falun. Även Mats är känd för många myntsamlare genom sin redan 1980 grundade firma Dala Mynthandel. Nu kommer Mats i stället att vara Jan Walldéns mynthandels representant i Dalarna med omnejd.

Den för ändamålet praktiska butikslokalen på Nybrogatan, vilken rymmer flera rum, har varmt gula väggar. Den trevliga atmosfären och Jans omvittnat sociala läggning kommer säkert att inbjuda besökarna till trevliga numismatiska diskussioner.

Jans intresse för sitt ämne är gammalt. Redan i tioårsåldern gjorde han sina första numismatiska lärospån, faktiskt den arkeologiska vägen. I en släktings potatisland utanför Arboga fann han nämligen en ¼ skilling från 1827. Det intresse Jan visade för myntet i fråga, gjorde att han av sin släkting fick myntet jämte de mynt denne funnit under tidigare odlingsmödor. Dessutom hade farmor Walldén en speceriaffär i Arboga under 1920-1940-talen. Från denna lades

en del växelmynt undan, vilka tillsammans med skillingarna fick bilda den unge mannens första samling.

Jan Walldén mynthandel har öppet vardagar 10.00 - 18.00 samt lördagar 11.00 - 14.00. Vardagar är det stängt för lunch mellan 13.00 - 14.00.

Dan Carlberg

Jan Walldén i sin mynthandel.
Foto förf.

Ron Dutton – Från landskap till månskap

Kungl. Myntkabinetet ställer ut medaljer av den brittiske konstnären Ron Dutton. Han räknas som en av de mest framträdande medaljkonstnärerna i Europa. Utställningen *RON DUTTON – FROM LANDSCAPE TO LUNARSCAPE (RON DUTTON – FRÅN LANDSKAP TILL MÅNSKAP)*, som öppnade den 18 september, kommer att stå fram till den 9 januari 2005.

Ron Dutton är en brittisk konstnär, som sedan 1974 utvecklat sin medaljkonst från den mer klassiska stilen att avbilda ett landskap till en mer modern syn av jorden sedd från månen och universum. Sedan han började har han gjort över 350 medaljer.

En känsla av allvar med en ingrediens av humor återspeglas i Ron Duttons medaljer men också i konstnären själv. Ett annat tema, präglat av allvar och återspeglat med en finesse som får vem som helt att reagera, är miljön och dess problem. Ett oljeutsläpp på 1960-talet vid den engelska kusten blev, som konstnären själv

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

uttryckte det, ett "Wake-up call". Detta bidrog på 1990-talet till en serie av fem medaljer, som på åtsidan visar naturens skönhet och på frånsidan den hemska åverkan människans hand kan ha.

Ron Dutton är banbrytande i både sitt sätt att arbeta och tänka. Han har ifrågasatt den traditionella definitionen av en medalj. Han har inspirerat

en hel generation av unga konstnärer samt bidragit till att modernisera och utveckla brittisk medaljkonst. År 1982 var Dutton med och grundade *The British Art Medal Society* (BAMS, Föreningen för Brittisk Medaljkonst).

Utställningens kommissarie är Marie-Astrid Voisin och arkitekt Independent Studios. MAV

Föreningar

MYNTSAMLARE!

Skilling Banco på internet: www.teboden.e.se/mksb
Myntklubben Skilling Bancos mötesdagar

Oktober

3/10 Antik- och samlarmässa i Cupolen, Linköping, kl. 10.00-15.30.
Entré: 20 kr. Samlarklubben Hans Brask arrangerar.

/10 Höstresa. Resmål och tidpunkt bestämt vid septembermötet. Intresseanmälan till Roger Lind, tel. 013-12 22 62.

14/10 Per-Göran Carlsson: *Myntauktionskataloger*
– en källa till proveniens, ambition och rekreation.

Möteslokal: ABF (Sparbankshuset),
Snickaregatan 20, Linköping,
konferensrum Prästkragen, plan 3, kl. 18.30-22.00.

Stockholms Myntklubb

Lokala hyresgästföreningens lokal
Nybohovsgränd 17, Liljeholmens T-banestation.
Även Tvärbanan eller bussar.

Höstterminen 2004

Förmiddagsmöten kl. 9.00-12.00
Onsdagar 6/10, 3/11, 1/12

Kvällsmöten kl. 18.30-21.30

20/10 Föredrag av Lars O. Lagerqvist:
Mynten igår och idag.

17/11 Höstauktion

15/12 Bertil Olstrup käserar om tyska nödsedlar.

Info, Jackie Hansén, ordf., tel. 08-19 88 50
Åke Josefsson, sek., tel. 08-530 380 74 samt
ake.josefsson@folkbildning.net

Femkronorsmyntet som nästan inte användes

Silverfemman som präglades 1954-1955 och 1971 syntes sällan i handeln. Möjligen berodde det på att folk mest ansåg silverfemman som en lämplig slant att stoppa i sparbörsan eller något som i ett större antal kunde vara en trevlig hedersgåva. Myntet upplevdes som vackert, men alldeles för stort och tungt. Det var ett mynt som ett barn kunde få av en snäll farbror som kommit hem på besök till söndagsmiddagen.

Sammanlagt präglades ca 7,7 miljoner mynt i valören 5 kronor under de ovan angivna åren. Det fanns därmed ingen brist på mynten, men efterfrågan från bankerna var liten. Även Riksbanken kunde konstatera att vårt största silvermynt blivit ett mynt som ingen ville ha. Detta gjorde man 1968, d.v.s. samma år som banken firade sitt 300-årsjubileum. De konstaterade att silverfemman blivit ett helt misslyckat försök att ersätta de snabbt förlitna pappersfemmorna med ett mynt med lång livslängd.

Man räknade med att pappersfem-

Femkronorsmyntet av år 1954 präglat för Gustav VI Adolf. Silverhalten är 400/1000. Foto ATA.

morna i genomsnitt höll i ett halvår. De blev slitna allt snabbare, eftersom folk bar mer och mer kontanter på sig – och femkronorssedeln hade alltef-

Forts. från föreg. sida

tersom lämnat plånböckerna för att placeras i portmonnäer och fickor som andra växelmynt. En silverfemmas livslängd beräknades till minst ett halvsekel. När man ville ha riksdagens tillstånd att släppa ut silverfemmor och fick det, var orsaken just att man önskade ett mera "ekonomiskt" mynt.

Om silverfemman slagit igenom hade den blivit en betydligt bättre affär för staten trots den mångdubbla tillverkningskostnaden. Nytrycknings- och utbyteskostnaderna för sedlarna blir i längden betydligt större.

Riksbanken och Myntverket frågade sig varför folk inte ville ha silverfemman som i varje fall tar mindre plats i portmonnäer och handväskor än 1- och 2-kronorna av motsvarande värde. Svaret var att folk i gemen visat sig vara betydligt mera "myntkonservativa" än vad man anade när man släppte ut silverfemman.

När tjänstemän från Riksbanken försökt betala med den i spårvagnar, bussar, affärer och restauranger har mottagaren tittat på femman, vridit på den, tittat på den betalande och undrat vad han velat lura på dem för något. Misstroendet var uppenbart och det fordrades långa förklaringar och närmast övertalning hos vissa för att få betala med silverfemman.

En annan förklaring som man fick var att silverfemman ansetts vara alltför lik 2-kronan och därför alldeles för lätt att förväxla med den. Vikterna är 18 respektive 14 g.

I Danmark hade man gått mer radikalt fram när man ville få sin silverfemman accepterad av allmänheten. Man upphävde konkurrensmomentet genom att sluta göra både pappersfemmor och 2-kronor. Danskarna fick alltså inget annat än silverfemman att välja på mellan 1-kronan och tian. Medan man i Sverige varit mycket liberalare och gett folk tre valmöjligheter: 2-kronor, pappersfemmor och silverfemmor. Med tanke på den kritik som fanns bland människor och i handeln samt att Riksbanken själva kallat silverfemman ett misslyckande, är det svårt att förstå att man 1971 gav ut ännu en upplaga av myntet.

Det fanns emellertid en fördel med myntet som en journalist i *Stockholms-Tidningen* den 12 november 1960 kunde konstatera: *Men tänk bara, svenska folket, som inte är alltför sparsamt av sig, har så där en 22 miljoner kronor i silverfemmor i sina sparbössor! Eller byråldåror.* IW

1. Bok utgiven av Max Heimbrecht, Berlin, vid slutet av 1920-talet samt en uppslagen sida i samma bok.

2. Boken *The World's Coins* som trycktes i Tyskland ca 1910 samt en uppslagen sida i samma bok.

3. Innehållet i det fodral av papp som firman Bröderna Bergman, Stockholm, sålde ca 1910

1.

Foto: Jan Eve Olsson.

2.

Böcker med myntvykort och valutatabeller

Framför mig på skrivbordet ligger fyra böcker och ett fodral i pappkartong, som alla innehåller färggranna vykort som visar olika länders mynt. Korten visar endast mynt som den gången var giltiga. Mynten är oftast upphöjda med relief och de har sina riktiga färger, d.v.s. guld, silver och koppar. På många kort finns också landets flagga och en tabell över valutans värde i förhållande till andra länders valuta. De är alltså både

vackra och nyttiga. Vykorten är alla tillverkade i Tyskland eller Österrike under perioden 1900 till 1930-talet. Här nedan följer i all enkelhet en förteckning på de här tillgängliga böckerna. (Se även omslagssidan i detta nummer med färgbild.)

3. Fodral av brun-orange kartong med svart text: *Bröderna Bergman, Stockholm, Brunnsgränd 4. Parti-affär: Papper, Kuvert och Vykort m.m.* Korten är tryckta i Tyskland. Fodralet innehåller 65 vykort och de är troligen från tiden 1910-14.

4. Inbunden bok i rött klotband med titeln *Die Münzen der wichtigsten Länder. Les Monnaies du Monde*. Uppgifterna på vykorterna är lämnade av Mr. Montagu Collet Norman, Governor of the Bank of England. Boken är utgiven i Wien ca 1926-1928.

5. Inbunden bok i grönt klotband och med titeln *Die Geldsorten aller Länder*. Alla vykorterna är insatta i boken som om det vore ett fotoalbum av äldre snitt. Boken är utgiven av Papeterie Fortuna, F. Hornung, Wien. Boken är från tidigt 1900-tal.

IW

OBS!
Fler bilder på nästa sida!

Kungl. Myntkabinettet har
fri entré från 1 oktober 2004
för att öka museets tillgänglighet
för allmänheten.

Mer om museet finns på hemsidan:
<http://www.myntkabinettet.se>

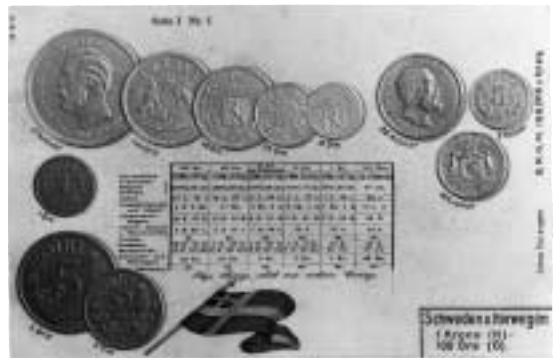
KUNGLIGA MYNTKABINETTET
Sveriges Ekonomiska Museum
Slottsbacken 6, Gamla Stan.
Tel: 08-519 553 04

1. Inbunden bok i rött klotband med två myntavbildningar på omslaget. Boken är utgiven av förlaget Max Heimbrecht, Oranienburg-Eden bei Berlin. Vykorten är tryckta hos Walter Erhard Waiblingen i Stuttgart. Alla vykorterna är insatta i boken som om det vore ett fotoalbum av äldre snitt. Boken tillfördes Kungl. Myntkabinettets bibliotek 1931.

2. Inbunden bok i rött klotband med titeln *The World's Coins. Numismatical work with exact reproductions of the pieces of money, at present current in the different countries*. Boken är tryckt i Tyskland men saknar utgivningsår. Troligen från ca 1910.

4. Boken *Die Münzen der wichtigsten Länder* som utgavs i Wien vid slutet av 1920-talet samt ett antal vykort från samma bok.

5. Den inbundna boken *Die Geldsorten aller Länder* som är utgiven i Wien samt ett vykort över svenska och norska mynt från unionstidens sista år.

Ett pollettfynd från Göteborg

I en artikel som var införd i Göteborgs-Posten den 2 juli 1950 berättas, att man vid grävning för en ny lekplats vid f.d. "Kattedammen" på Guldhedsområdet i Göteborg påträffat ett fynd av bland annat polletter i jorden.

En av polletterna är försedd med ett motiv bestående av tre granar under namnet "Uddevalla", valörbeteckning samt förkortningen U.B.A.B. Till att börja med trodde upphittarna att det var badpolletter de funnit, men de fick ganska snart klart för sig att det i stället för "salta kallbad" rörde sig om "kalla supar". Det visade sig nämligen vara polletter från Uddevalla Brännvins Aktie Bolag.

För drygt tio år sedan skrev under-teknad om polletter från detta bolag i denna tidskrift¹. Polletterna antogs då ha fungerat som bevis för återlämnade tomglas, för vilka man fick er-

sättning i kassan. Möjligen är detta inte den rätta funktionen.

I ovanstående tidningsartikel klargör kamreren vid Systemaktiebolaget i Uddevalla, John Gahnfeldt, för hur polletterna användes. Kassörskan tilldelades varje morgon ett visst antal polletter i valörerna 10, 25, och 50 öre samt 1 och 2 kronor. Kunden beställde sina varor, betalade kontant

i kassan och fick polletterna i utbyte. Med polletterna kunde kunden sedan hämta ut brännvinet vid disken. På detta sätt kunde man kontrollera att ingen sprit lämnades ut utan att först vara betald i kassan. En flaska brännvin kostade i början på 1900-talet 1 krona 25 öre.

Polletterna var giltiga till och med 1912. Därefter fick man andra möjligheter att kontrollera försäljningen. Efter införandet av annat kassasystem såldes polletterna till en gelbgjutare för nedsmältning. Uppenbarligen undgick några polletter gelbgjutarens smälteglar, men hur de sedan hamnat i jorden i Göteborg är en gåta.

Man får dessvärre inte veta hur många polletter som hittats, vem som hittat dem eller vad som hände sedan.

Eva Wiséhn

Pollett från Uddevalla.
Foto: Gabriel Hildebrand.

Not

¹ "Polletter från Uddevalla Brännvins Aktie Bolag". *SNT* 1993:6 sid. 160-161.

Polletter från Jäders Bruk

I Frågespalten i Myntkontakt/SNT 1978:10 s. 274 undrar en insändare över skillingmynt från Gustav IV Adolfs och Karl XIV Johans tid som kontramarkerats med ett N krönt med adlig krona.

Det rörde sig om ½-skillingar med årtalen 1801 samt 2-skillingar från 1821. Till N:et har man använt tre olika punsar. Teorin att de använts som brukspolletter framkastades, men man kunde inte attribuera polletterna till något bruk.

Vad betyder då det krönte N:et? Här kommer sent omsider ett förslag till lösning. I *Svenska Järnstämplor*, upplaga 1845, sid. 26, står ett krönt N för Jäders Bruk, beläget i Arboga socken i Västmanland.

Jacob Neumann var en invandrare från Ingermanland vars son, Jacob Vilhelm, adlades 1759 med namnet Mannerstråle och som introducerades 1776 på Ridarhuset. Neumann var ägare till Jäders Bruk, vilket rimligen bör förklara det krönte N:et i järnstämpeln. Under perioden 1830-1867 står Gustav Adolf Mannerstråle som ägare.

Jag har noterat ytterligare polletter av samma slag, nämligen: ½ skilling riksgäldspollett 1799 och 1802, ½ skilling från 1827 och 1828 samt ¼ skilling från 1829. (Bild 1.) De från 1799 och 1828 är ej avbildade.

Det sista årtalet, 1829, tyder på att en del eller alla har kontramarkerats efter detta årtal. Samma förfarande som ovan kan man se vid Storebergs gods i Västergötland. Där användes som dagsverkspolletter skillingmynt från Gustav IV Adolf och Karl XIV Johan som kontramarkerades med J. A. K. (Jonas Anders Kjellberg, 1788-1877, som 1832 fick överta godset från sin farbror, Jonas Kjellberg).

1. Med krönt N kontramarkerade ½-skillingar 1827 och 1802 samt en ¼ skilling 1829, vilka användes som polletter i Jäders bruk. Foto: författaren.

2. Med J. A. K. kontramarkerade ½-skillingar 1822 (= ¾ dagsverke), 1820 (= ½ dagsverke) samt ¼ skilling 1825 (= ¼ dagsverke), vilka användes som polletter på Storebergs gods. Foto: författaren.

Enligt NM XII:133:3-5 är ½ skilling = ¾ dagsverke, ½ skilling riksgälds = ½ dagsverke och ¼ skilling = ¼ dagsverke. (Bild 2.)

Jämförelsen och likheten med Storebergs polletter talar mycket för att polletterna från Jäders Bruk också var avsedda som ersättning för dagsverken. Man kan dock inte helt utsluta att de använts som dryckespolletter.

Hans Lundberg

Litteratur

Fredberg, C. R. A.: *Det gamla Göteborg*. Facsimilupplaga 1977, del II s. 605-6.

NM = *Numismatiska Meddelanden* XII, 1890.

Rådström, B.: *Polletter från Storebergs lantgods*. SNT 2004:2 s. 38.

Svensk Adelskalender 1926.

Svenska Järnstämplor. Upplagor från 1845, 1864, 1897 och 1918.

Årsbok 1967 för Hembygdsföreningen Arboga minne.

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

Kristianstadsortens Numismatiska Förening

AUKTION

fredagen den 15 oktober kl. 19.00

PAUL LEVIN

visar och berättar om falska sedlar ur sin rikhaltiga samling

Föredraget är ett samarrangemang med Svenska Numismatiska Föreningen

Upplysningar och auktionslista:

Dan Carlberg, tel. 0476-102 25, 0733-10 48 91

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar, militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Nytt om böcker – recensioner

Kristina Kvastad: Dolt i kabinett. Lovisa Ulrikas mynt- och medaljskåp från Drottningholm. Kungl. Myntkabinetet – Sveriges Ekonomiska museum. Grafisk formgivning av Per-Åke Hedén. Tryckt hos AB C O Ekblad & Co Tryckeri, Västerвик 2004. Inbunden med skyddsomslag som formgivits av Paul Vilund. 112 sidor, rikligt illustrerade delvis i färg. ISBN 91-89256-20-4. Pris på Kungl. Myntkabinetet i Stockholm 250 kr.

DROTTNING LOVISA ULRIKAS berömda mynt- och medaljskåp har beundrats för sin skönhet av alla som kommit i kontakt med dem. Det gällde besökaren på 1700-talets Drottningholm såväl som dagens skolklasser som gör studiebesök på Kungl. Myntkabinetet, där numera merparten av skåpen finns till beskådande.

Kristina Kvastad är möbelkonservator till professionen. Det var i samband med konserveringen av mynt- och medaljskåpen som hon fick anledning att närmare efterforska skåpens tidigare historia. Resultatet blev långt mer omfattande än nio konserverade kabinettsskåp – det blev också en fantastisk spännande bok av bestående värde. Författarens yrke och bokens undertitel *Lovisa Ulrikas mynt- och medaljskåp från Drottningholm* gjorde att åtminstone jag förleddes att tro att boken bara behandlade skåpen ur möbelhistoriskt perspektiv. Så är inte fallet. Kristina Kvastad väljer att i det sista kapitlet, som hon kallat *Bilaga – Mynt- och medaljskåpen*, fördjupa sig i frågor kring det strikt möbelhistoriska. Hon tar upp frågan om vem, eller rättare sagt vilka, som tillverkat skåpen. De tillverkades nämligen vid flera tillfällen under en längre tidsperiod. Vidare redogör Kvastad för fler yrkesgrupper som varit delaktiga vid skåpens tillkomst; det gäller bland annat arkitekten samt bildhuggaren, gjutaren, ciselören och förgyllaren när det gällde tillverkningen av skåpens beslag. Även om dessa 15 sista sidor av bokens 112 är intressant läsning torde de föregående kapitlen röna än större intresse för oss numismatiskt intresserade.

I det första kapitlet med rubriken *Lovisa Ulrikas samlingar på Drottningholm* redogör Kvastad för drottningens uppväxt i Preussen. Vi får veta att drottningens välkända kulturella intressen kommer från modern. Vidare belyses kungaparets ekonomiska förutsättningar, vilka som bekant inte var de allra bästa. Ett exempel på detta är köpet av Carl Gustaf Tessins stora mynt- och medaljsamling år 1746. Köpeskillingen, som var drygt 130.000 daler kopparmynt, erlades först åtta år senare. I och med köpet aktualiserades tanken på ett myntkabinett.

Rum åt samlingarna är rubriken på det andra kapitlet. Med hjälp av vackra originalritningar över Drottningholm – upprättade av den kände arkitekten Carl Hårleman – åskådliggörs planerna för ett så kallat galleri för drottningens samlingar. Dessa omfattade som bekant inte bara mynt och medaljer utan också konst. Arbetena med den till volymen relativt blygsamma tillbyggnaden, eller snarare påbyggnaden, pågick under andra halvan av 1740-talet. På den tiden tycks tidsfaktorn ha haft en underordnad betydelse. Detta tillsammans med hantverkskicklighet resulterade oftast i byggnader av hög kvalitet med bestående arkitektoniskt värde.

Det tredje kapitlet, *Myntkabinetet*, behandlar tillkomsten av ett särskilt utrymme för de numismatiska samlingarna, ett myntkabinett, på Drottningholm. Tessin initierade och ritade ännu en tillbyggnad av Drottningholm. Kristina Kvastad skriver: "Den 24 juli 1753, på Lovisa Ulrikas födelsedag, hölls det första mötet för Vitterhetsakademien ute på Drottningholm. Vid mötet inkallade hon dess deltagare i biblioteket, varefter hon öppnade sessionen för akademien och gick in i sitt myntkabinett."

I nästa kapitel, *Myntkabinetet byter ägare*, redogör Kvastad för 1750-talets politik och ekonomi som bland annat ledde fram till att staten år 1765 tog över drottningens myntkabinett. Några år före ägarbytet inledde den kände numismatikern C. R. Berch arbetet med att upprätta ett inventarium över mynten och medaljerna. Förteckningen finns bevarad och omfattar knappt 15.000 objekt!

Kapitel fem kallas *Skåpen flyttas från Drottningholm*. Mynt- och medaljskåpen med innehåll fick som Antikvitetsarkivets egendom stå kvar på Drottningholm ända

till sommaren 1796. Författaren ställer en rad intressanta frågor beträffande praktiska detaljer kring flytten till Stockholms slott, t.ex. om transporten gick sjövägen eller över land.

Är man likt recensenten intresserad av numismatisk personhistoria är de återstående tre kapitlen *Samlingen i uselt skick*, *Nya flyttar och ny ordning* och *Nytt museum* spännande läsning. I dessa beskriver Kristina Kvastad, med utgångspunkt från mynt- och medaljskåpen, samlingsarnas vidare öden. Hon skriver bland annat om Jonas Hallenbergs inventering, publicerad i det kända verket *Berättelse om Svenska Kongliga Mynt-Cabinetet* från år 1804. Kvastad har lyckats sätta fyndiga underrubriker i ett av kapitlen, eller vad sägs om: "Hallenberg läste in", "Rutström lånade ut", "Liljegren sorterade" och "Hildebrand bringade ordning"?

I förordet, som är författat av museidirektören Ian Wiséhn, framgår att generösa bidrag till tryckkostnaderna har lämnats av bland annat Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning och Sven Svenssons stiftelse för numismatik.

Som sig bör finns, sist i boken, en sammanfattning på engelska, en diger käll- och litteraturförteckning samt noter. Kanske är det författarens forskarbegäring som lyser igenom när det gäller antalet noter, inte mindre än 345 stycken. Många är omfattande med intressant innehåll och borde kanske ha arbetats in i den löpande texten.

Boken är i lika hög grad en beskrivning över Kungl. Myntkabinetets framväxt, historia och chefer som en berättelse om nio mynt- och medaljskåp. Layouten i tvåspaltsformat är smakfull med många vackra illustrationer. Bland dessa märks ett flertal byggnads- och inredningsritningar men bara två med medaljer och ingen med mynt. Trots detta rekommenderas de av SNT:s läsare som händelsevis ännu ej köpt boken att göra detta.

Augusti 2004
Jan-Olof Björk

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Monica Golabiewski Lannby & Ian Wiséhn: Märkliga myntskatter i Stockholm. Kungl. Myntkabinettet samt Samfundet S:t Erik, Stockholm 2003. Omfång: 40 sidor med ca 40 illustrationer i svart/vitt och färg. Pris: 50 kronor. ISBN 91-89256-17-4.

FÖRELIGGANDE SMAKFULLA SKRIFT behandlar ett *urval* myntfynd – drygt 80 stycken – från Stockholm och dess närmaste omgivningar. Såväl större skattfynd (depåfynd) som märkligare lösfynd (ensamfunna mynt) behandlas. Kronologiskt sett behandlas mynt från järnålder via vikingatid och medeltid till nyare tid. Som bekant publiceras de svenska myntfynden landskapsvis i projektet Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen. I dagsläget har 11 volymer utkommit, och arbetet med den första volymen över Skånes myntfynd har just påbörjats. När det gäller de för Stockholm relevanta landskapen så publicerades Uplands myntfynd, exklusive Stockholm, år 1989. Landskapet Södermanland kvarstår emellertid att inventera och publicera. Den aktuella skriften får betraktas som ett smakprov i väntan på den slutgiltiga inventeringen.

I inledningen till *Märkliga myntskatter i Stockholm* skisseras bakgrunden till de många myntfynd som påträffats, inte bara i Stockholm utan även i hela Sverige. Den svenska fornminneslagen från 1666 stipulerade att allehanda gammalt hittemynt och fynd i guld, silver och koppar skulle erbjudas staten för inlösen. Detta har medfört att stora mängder mynt och andra fornynd har registrerats och lösts in under århundradenas lopp.

Under de senaste decennierna har det professionella bruket av metalldetektorer hos arkeologer inneburit ökade möjligheter att lokalisera och tillvarata bl.a. myntfynd. Även privatpersoner använder sig av de idag effektiva apparaterna, vilket i ett antal fall har lett till att mindre nogräknade personer har plundrat fornlämningar. Kulturminneslagen av år 1991 medförde en skärpning av bestämmelserna rörande metalldetektoranvändning. Författarna till den aktuella skriften skriver att rapporteringen av ensamfunna mynt från Stockholm nästan har upphört, och att detta möjligen beror på den nya lagstiftningen som innebär att man måste ha

tillstånd från Länsstyrelsen för att få använda metalldetektor.

Fynden i skriften är uppdelade efter stadsdelar och områden i Stockholm enligt följande: *Gamla stan* (19 fynd), *Kungl. Slotter* (1 fynd), *Helgeandsholmen* (4 fynd), *Riddarholmen* (1 fynd), *Södermalm* (18 fynd), *Norrmalm* (8 fynd), *Vasastan* (3 fynd), *Östermalm* (6 fynd), *Kungsholmen* (3 fynd), *Djurgården* (6 fynd), *Stockholms omgivningar* (6 fynd) samt *Sjöfynd från Stockholm* (7 fynd). Myntfynden från slottsområdet behandlas mer utförligt än fynden från de övriga områdena.

Generellt har stor vikt lagts vid att redovisa fyndomständigheterna vid de olika fynden. Detta levandegör fynden och gör texten spännande. En del fynd är enorma, som t.ex. den s.k. Lohe-skatten i Gamla stan, vilken påträffades år 1937 och som innehåller omkring 18 000 mynt präglade mellan åren 1619 och 1741. Delar av Lohe-skatten är numera utställd i Kungl. Myntkabinettets permanenta utställningar. Andra fynd är betydligt beskedligare, såsom det ensamfunna vikingatida myntet som påträffades i närheten av Hedvig Eleonora kyrka på Öster-

Dansk penning präglad i Lund under Sven Estridsen (1047-1074/76).

Hauberg 1900, typ 6. Förvirrade inskrifter på såväl åt- som frånsida. Funnen på Östermalm 1896 i närheten av Hedvig Eleonora kyrka. Skala 1:1. Foto: KMK.

malm år 1896. Det aktuella myntet är en dansk penning präglad under 1040-talet i Lund under Sven Estridsen (1047-1074/76). Åtsidan visar en tronande Kristus efter bysantinsk förebild och frånsidan är av s.k. Long Cross-typ, vars förebild kommer från England (se bild). Dessvärre vet man inte så mycket mer om detta myntfynd. Det kan ha ingått i ett numera splittrat depåfynd, men det kan också ha kommit till Stockholm i modern tid och tappats bort.

I det avslutande avsnittet, *Sjöfynd från Stockholm*, nämns bl.a. de 4 000 framförrallt kopparmynt som påträffats i och kring regalskeppet *Vasa*. Ett urval av dessa mynt finns att bese i Vasamuseets utställningar. Ett annat spännande sjöfynd är det som påträffades år 1952 i samband med muddring för tunnelbanan norr om Strömsborg. Då hittade man nämligen ett sönderrostat järnskrin och 253 kopparmynt från 1600-talet.

Alla som är roade av mynt och Stockholmsmiana rekommenderas att införskaffa skriften om de märkliga myntfynden. Skriften finns till försäljning i Kungl. Myntkabinettets butik samt på Stockholms Stadsmuseum. *Frédéric Elfver*

¹ Den intresserade kan även läsa om mynten från regalskeppet *Vasa* i en artikel av Ernst Nathorst-Böös och Inga-Lill Persson: *Mynten på Vasa*. Sid. 35-60 i: Ingrid Kaijser, Ernst Nathorst-Böös & Inga-Lill Persson: *Ur sjömannens kista och tunna. Personliga tillhörigheter på Vasa*. Wasastudier 10 (redaktör: Erling Matz). Stockholm 1982. □

Den som gapar efter mycket mister ofta hela (liv)stycket!

En hästhandlare från Ångermanland fick tillbaka de 2 500 kronor i sedlar som hans ko åt upp tillsammans med plånboken. Det var en för dagen nyinköpt ko, tillhörig hästhandlaren Folke Näslund i Sandnäset, Hoting, som under mjölkningen kärvtänligt slickade i sig Näslunds plånbok som lämpligt nog låg i hans bakficka.

Uppståndelsen blev stor på gården och goda råd var dyra. Kon fördes så snabbt det bara gick till Hotings slakteri. Där slaktades kon och ett antal herrar började letandet efter den uppåtna plånboken. Men av plånboken och sedlarna återfanns endast fragment.

Hästhandlaren Näslund var nu inte mannen som gav upp vid minsta motstånd. De sorgliga resterna av plånbok och pengar slogs in i ett paket och skickades till Sveriges Riksbank i Stockholm med en förhoppning att banken skulle skicka tillbaka till Hoting 2 500 kronor i nytryckta och hela sedlar.

Sveriges Riksbank ville gärna dela med sig av innehållet i paketet, nämligen då närmast till bankens sedeltryckeri på Norr Mälarsstrand i Stockholm. Hos sedeltryckeriet hade man skarpa linser och andra instrument för undersökning av just sådana här saker. Reglerna sa att om mindre än en tredjedel av sedeln fanns kvar, då var den inte inlösningsbar. Regeln kom mest till användning i samband med brandskador.

Hur det nu var med det intressanta maginnehållet förtäljer inte historien, men hästhandlaren lär ha fått tillbaka sina pengar. Annars hade han förlorat både pengar och ko.

Denna tragikomiska historia infördes i flera dagstidningar under december månad 1950. *I/W*

Ett slags interaktiva polletter ...

Sedan ett drygt år utgången ur det äkta ståndet har undertecknad gjort en härmed sammanhängande numismatisk upptäckt. Sedan jag rest mig ur spillrorna av det som en gång var ett äktenskap, har jag åter kommit mig för att försiktigtvis intressera mig för det täcka könet. Om man bortser från de kontakter som skapas i det dagliga livet finns till yttermera visso en uppsjö modernare sätt att göra nya bekantskaper. Sådana mera artificiella förmedlingar synes vara mycket populära och tillgång på ett tämligen oförblommerat sätt.

Det mest moderna sättet att söka ett resesällskap, eller kanske något för framtiden ytterligare långtsyftande, förefaller vara förmedling via sidor på Internet som i varierande grad förmedlar sådana tjänster. Mera konventionell är metoden med en annons i tidningen. Under en lördagsläsning av Smålandsposten kom min uppmärksamhet att fästas vid tidningens speciella sida för utökning av bekantskapskretsen. Här

gjorde jag till min stora förvåning upptäckten, att polletter begagnades för att utnyttja en bitjänst till den tryckta annonsen!

Om man finner beskrivningen i en annons intressant har man möjlighet att komplettera den med en ljudupptagning där man kan höra den tilltänkta kontakten. För att lyssna på inspelningen kan man använda sig av såväl en s.k. tonvalstelefon som Internet. Om man väljer den senare metoden kommer polletterna till användning. Genom att fylla i ett formulär på tidningens hemsida kan man köpa ett varierande antal polletter. Polletterna säljs i poster om 2, 5, 15, 25 eller 35 stycken och priset varierar med önskat antal. Priset för två polletter är 25 kronor. Skulle man anse sig kunna göra av med det på en gång största köpbara antalet, får man dem för 200 kronor. Det är således en anständig rabatt som ges storkonsumenten.

Polletterna betalas via telefonräkningen. Som ett framtida alternativ anges att betalning även kommer att kunna göras med kreditkort. Denna betalningsmöjlighet existerar emellertid inte i skrivande stund (juli

2004). När man valt önskat antal polletter, ringer man från sin telefon ett på hemsidan angivet telefonnummer.

När man accepterat debiteringen, erhåller man en s.k. pollettkod. Det är denna av siffror bestående kod, som är själva polletten. Koden meddelas av en inspelad röst. Såvida man inte är utrustad med ett särdeles välutvecklat minne, är det en god idé att anteckna den på papper. Det är notabelt, att den i instruktionen kallas för värdehandling.

När man sedan vill svara på eller lyssna till en annons, får man access genom att ange sin pollettkod. Härmed har man också förbrukat sin pollett. Detta spelar nu mindre roll för pollettsamlaren. Även en pollett som inte förbrukats, går ju inte att fysiskt förevisa. Bruket av polletter så här i början av det tjugoförsta århundradet är inte alltför vanligt och därför lite anmärkningsvärt.

Bekantskapskapen med dessa interaktiva polletter var intressant, men det måste sägas, att hågen alltför nämligast kommer att stå till de mera handfasta gamla brukspolletterna ...

DC

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 22 företag i nio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmanngatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat

Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt

Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTRABY
Tel. 0455-155 99

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsammlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrhälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRHÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

J. Walldén Mynthandel AB

Nybrogatan 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel. 08-662 50 60, 070-607 65 34

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

***Nu blir det
lättare att finna
rätt artikel
i SNT!***

Register över Svensk Numismatisk Tidskrift 1993 - 2002

Registret har fått en ny grafisk formgivning. Vidare är det 126-sidiga registret numera trådbundet för att tåla dagligt användande. Även omslaget, vilket är mattlaminerat, har fått en ny utformning.

UR INNEHÅLLET: författarregister, ämnesregister (med ett flertal underrubriker), förfalskningar och moderna imitationer, sedlar, banker / sparkassor, betalkort, medaljer, jetonger, polletter, ordnar, fynd, aktiebrev / obligationer, teknik, utställningar / museer, föreningsnytt / kongresser, auktioner, personalia, numismatiker / mynthandlare / samlare, stölder / brott, nytt om böcker och recensioner, konstnärer, stickordsregister m.m.

Registret kostar endast 80 kronor + eventuellt porto.

Finns till försäljning via Svenska Numismatiska Föreningens kansli på Banérgatan 17 i Stockholm. Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag - torsdag, tel.: 08 - 667 55 98, e-post info@numismatik.se

Svenska Numismatiska Föreningens Auktion 20 november 2004

